

introductie van gevonden LOODJES

Henk Hasselt

Anno 2017 zou niemand meer durven te vermoeden dat simpele loodjes ooit zo'n belangrijke rol hebben gespeeld in onze geschiedenis.

Iedereen die met een metaaldetector zoekt heeft er vast een paar liggen in de vitrine.

Terecht, want de diversiteit is groot en de kennis daarvan staat nog maar net in de kinderschoenen.

Alex Kussendrager, een Coinhunter in hart en nieren, heeft zich al jaren geleden intensief vastgebeten in deze materie en zelfs een speciale website daarvoor ontwikkeld.

Hoewel hij geïnteresseerd is in alle loodjes, heeft hij zich, door het enorme aanbod, ook moeten beperken tot de loodjes die hem het dichtst aan het hart liggen; in dit geval dus vooral baken- en armenloodjes. (www.loodjes.nl)

Maar het palet aan toepassingen voor loodjes overschrijdt werkelijk alle verwachtingen. Nu praat ik alleen nog maar over 'loodjes' die op zichzelf een eigen functie hadden en dus nog niet eens over lood als basis-materiaal voor veel andere voorwerpen. Het zou ook teveel zijn om in honderd artikelen te verwerken.

Hoewel we dus nog maar bitter weinig weten over de gebruiksfuncties en achtergronden van deze loodjes, wil ik toch proberen om een globaal algemeen overzicht te creëren, te beginnen met de diversiteit, om er daarna, per groep, afzonderlijk dieper op in te gaan.

VERZEGELLOOD:

Het meest algemeen in deze categorie is het verzegelloodje. Verzegelloodjes werden o.a. gebruikt om goederen voor aflevering ongeschonden (dus onaangeroerd) op een bepaalde plek te krijgen. Omdat de ontvanger het 'zegel' bij aankomst kon controleren, wist (of kon tenminste weten) dat er met het geleverde, wel of niet, was geknoeid.

Daarover behoefde dus geen misverstand te bestaan.

Het waarborgzegel (verzegellood) is dus niet voor niets in het leven geroepen, er zal voordien best ooit wel eens iets mis zijn gegaan.

Verzegelloodje van de Hollandsche IJzeren Spoorweg Maatschappij (HYSM) te dateren tussen 1837 en 1938. Op de keerzijde transport datum (22 juni). Coll.: onbekend

Stel, je zet een paar jerrycans jenever op transport en de chauffeur denkt, mmm, beetje jenever eruit, beetje water erbij om weer aan te vullen...? Je ziet het niet, maar je klant merkt het wel! Ook de fiscus zal bijgedragen hebben aan de verplichting tot verzegeling. Informatie hierover is echter zeer moeilijk traceerbaar.

Betalen over hetgeen je ontvangen en besteld hebt, anders leverancier aansprakelijk stellen, tenzij je een zending met verbroken verzegeling hebt aanvaard, dan ben je als ont-

vanger zelf de klos! Dit geldt natuurlijk ook voor veel andere zaken, pootgoed, meel en noem maar op.

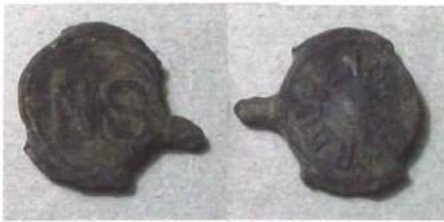
Verzegelloodjes, rechts van de HSM (Hollandsche Spoorweg Maatschappij) opgericht in 1839 en links SS (Staats Spoorwegen) [Maatschappij tot exploitatie Staatsspoor] te dateren tussen 1863 en 1938. Beide loodjes afkomstig uit de collectie van Adriaan Wagemakers.

Verzegelloodjes hebben nog altijd de functie om de ontvanger te garanderen dat hij het gewenste ontvangen heeft, maar ook de leverancier wordt gevrijwaard voor leveringsklachten achteraf, ha ha, kijk maar eens op je water- of gasmeter!

Veel, vaak iets grotere, verzegelloodjes, zijn afkomstig van een transportbedrijf, bijvoorbeeld de Spoorwegen. Zij verzegelden niet alleen stukgoed, maar soms zelfs complete wagons.

Een hulpmiddel bij het dateren is zeker de tekst, die op elk loodje moet staan. Verder kan men van de keerzijde nog vaak extra informatie halen, zoals datum en/of plaats van verzen-

ding. Staat daarop HYSM of HSM dan weet u zeker dat het hier om één van de vroegste spoorwegaalderjes gaat. Deze onderneming werd in 1837 opgericht en bleef voortbestaan

Verzegelloodje Nederlandsche Spoorwegen (NS), op de voorzijde: 'NS.' met op de keerzijde rondschrift. Dit loodje moet dus na 1 januari 1938 te dateren zijn. Coll.: Adriaan Wagemakers.

tot 1938. Dus zo'n loodje valt altijd te dateren tussen 1837 (HSM 1838) en 1938!

Anders wordt het als u op uw loodje de afkorting 'SS' (Staatsspoorwegen) of 'SN' (Staat der Nederlanden) aantreft, in dat geval kunt u het loodje met zekerheid tussen 1863 en 1938 dateren.

Op 1 januari 1938 voegden alle spoorwegondernemingen zich samen en ontstond de NV. Nederlandse Spoorwegen (NS). Dus alle loodjes met de tekst 'NS' dateren met zekerheid uit de periode na 1 januari 1938.

TEXTIELLOOD:

Een tweede veel gevonden lood is het 'lakenlood', of beter 'textiellood'.

Deze loden werden altijd aan het laatste eind van de rol bevestigd. Zo kon de verkoper, ook als er al een gedeelte van de stof was afgeknipt, altijd laten

Zeer vroeg textiellood met wapenschild van Delft. Op de voorzijde lezen we in het nog zichtbare omschrift, het woord: 'Sigillum', hetgeen 'zegel' betekent. Een textiellood werd in die tijd dus ook wel zegel genoemd. Dit vroeger eindlood is goed te dateren in de 15e eeuw. Collectie: Robbert Velt.

zien welke kwaliteit hij verkocht. Doordat de loden tot aan het laatste eind van de rol bevestigd bleven, konden ook latere kopers, zich dus nog steeds van de kwaliteit vergewissen.

De loden stonden garant voor de kwaliteit van de stof, zodat ook de laatste koper wist waarvoor die betaalde.

Vanaf het allereerste begin, bij de totstandkoming van een rol stof, moest iedereen die bij het productieproces was betrokken, zijn lood aanbrenge. Het begon al bij de wever, hij diende zijn lood aan het eind in te weven.

Daarna ging het voor een eerste keu-

Zeer groot staallood, afkomstig uit Amsterdam, met op de voorzijde een handelsschip aan de kade. Datering: tweede kwart van de 17e eeuw. Collectie: Gosse van der Veen.

ring naar de lakenhal. De keurmeesters bekeken het, verder nog onbewerkte, weefsel nauwkeurig en gaven hun oordeel.

Meestal volstonden de keurmeesters (waardijns) met het inslaan van een teken in de lood. Ook werd de lengte van de stof gemeten en op het lood ingeslagen of geperst. In een enkel geval werd zelfs een extra lood aangebracht, waaruit de aanvullende bevindingen van de keurmeesters kon worden afgelezen.

Daarna onderging het weefsel nog tal van andere bewerkingen waarbij, na

iedere bewerking, de rol stof ter beoordeling, aan de lakenhal moest

Uitzonderlijk goed leesbaar staallood, van maar liefst 'Drie Staal' (8 cm.), Amsterdam, met op de voorzijde handelsschip op volle zee en op de keerzijde het door twee leeuwen gedragen wapenschild van Amsterdam.

*Datering: 17e eeuw.
Een droom om te vinden!
Collectie: Erik Natte.*

worden aangeboden. Iedere deelbewerker diende zijn eigen lood, voorafgaande aan de keuring, op de stof aan te brengen.

Zo kon men altijd bepalen wie voor welke bewerking verantwoordelijk was. Als alle bewerkingen waren voltooid en de waardijns het eindproduct hadden getoetst aan de in de lakenhal aanwezige voorbeelden,

Deelbewerkerloodjemet afbeelding van het 'Gulden Vlies (?)'. Waarschijnlijke datering: 17e - 18e eeuw. Het zijn de meest voorkomende loodjes, maar vaak niet nader toe te schrijven.

(collectie: Matthijs van Bommel)

(stalen), plaatsten zij het eindlood, ook wel 'staallood' genoemd en kon de stof worden verhandeld.

Het probleem is dat de herkomst van deelbewerkerlooden voor ons moeilijk te traceren is, zeker als er geen naam of huismerk op staat afgebeeld. Soms hebben we alleen een globale indicatie door de afmetingen van het lood, ze mochten in ieder geval nooit groter zijn dan het eindlood. Deze, relatief kleine loden kunnen voor veel hoofdbrekens zorgen. Het staallood (eindlood) is dus steeds het grootste lood aan de stof en bepaalt uiteindelijk de kwaliteit van het geheel.

Deze loden kunnen wel 12 cm. in

*Vleeslood, enerzijds het rijkswapen en anderzijds, de tekst 'ACC' gevolgd door een nummer. Op dit exemplaar is ook het stugge haar, tussen de samenknijping van het lood, nog goed zichtbaar. Hoewel deze loden in het begin van ons 'Koninkrijk der Nederlanden' moeten zijn ontstaan is er nauwelijks informatie over beschikbaar. Alle hulp is dan ook meer dan welkom!
Collectie: Adriaan Wagemakers.*

doorsnee zijn, maar daarover later, in een vervolg, meer.

VLEESLOOD:

Een ander, veel gevonden lood, is die van de slachtaccijns (Accijnsloeden). De helften van dit lood zijn vaak aan elkaar verbonden door een zeer lange loden strip.

Veel is er niet over bekend helaas, maar ze zouden zijn ingevoerd tijdens de late regeringsperiode van Willem I. Ze zijn derhalve altijd te dateren na ca. 1815 en niet, zoals sommige site's beweren, dat ze al in de 17e-18e eeuw voorkomen. Deze loden zijn altijd voorzien van het rijkswapen en verder van een administratief nummer. Op de vroegste exemplaren staat soms de tekst: 'uitgaande regten en acynsen', maar de latere exemplaren laten doorgaans alleen een afkorting daarvan zien, zoals 'R&A' of 'AccG' of 'ACC' of wellicht 'AGt'.

Al deze afkortingen vragen nog nader onderzoek, maar als dat helder is kan waarschijnlijk iedereen 'zijn' vleeslood ook nauwkeuriger dateren. In sommige gevallen treft men nog haar aan tussen de samengeknepen delen, dit zou, voor zover mij bekend, kunnen komen doordat deze loden destijds aan de staart van het dier werden aangebracht en dus, zoals ik altijd had aangenomen, aan de oren. Overigens heeft lood een conserverende werking op veel organische bestanddelen.

Deze loden worden, in zoekerskring-

*Voorgaande: Bakenlood (1784) met op voorzijde: afbeelding van vuurbakens en omschrift: 'Suyderzeese Vuurbakens'. Op keerzijde de generaliteitsleeuw, met omschrift: 'West V Lt. in Holl:'. Hiermee wordt dus West-Friesland bedoeld.
(coll.archieffoto, herkomst onbekend)*

en, ook wel algemeen aangeduid als 'vleesloeden'.

BAKENLOOD:

Ook kennen we natuurlijk de zogeheten bakenloodjes. Deze loodjes vormden een bewijs dat de schipper zijn 'bakengeld', een verplichte bijdrage voor het onderhoud en instandhouding, van de vuurbakens, had voldaan. Vuurbakens dienden om de schipper, in het donker, naar veilige haven te loodsen. Op het baken werd, bij het invallen van de duisternis, een vuur ontstoken, dat goed van veraf zichtbaar was.

Aanvankelijk waren de meeste vuurbakens van hout (zie ook het uitgebreide artikel hierover van Alfred Bakker en Alex Kussendrager, in de laatste The Coinhunter Magazines). De vuurbakens werden geleidelijk aan vervangen door stenen vuurtorens, die minder onderhoud vroegen en door lampen werden verlicht. Tot de fraaiste bakenloodjes behoren m.i. zeker die met de torens rond de Zuiderzee. Aan de ene zijde wordt de generaliteitsleeuw afgebeeld en anderzijds worden vuurbakens weergegeven. De meeste loodjes van dit type, zijn voorzien van een jaartal en een randschrift, waardoor ze redelijk goed te herkennen zijn. Sommige zijn met initialen 'geklopt', wat nog om nadere bestudering vraagt.

Een aantal van deze bakenloodjes is voorzien van een doorboring, waarvan men aanneemt dat dit door de schipper is gedaan.

Hij zou zijn 'betaalbewijs' aan de mast gespijkerd hebben, om het zo steeds 'bij de hand' te hebben.

Dit wordt echter niet bevestigd door veel andere, vaak iets latere, bakenloodjes, die vrijwel nooit van zo'n opening zijn voorzien.

(wordt vervolgd)